

Експропріація церковних цінностей та ліквідація храмів на теренах бахмутського краю у 1920-х рр.

диякон Микола Рубан, Сергій Татаринов

*У статті розглядаються історичні обставини експропріації церковних цінностей та ліквідації храмів на теренах Бахмутського краю в 1920-х рр. Подано детальний опис вилучення безцінних ризниць церков міста Бахмута та навколишніх сіл. Проаналізовано хід державної антирелігійної кампанії на прикладі окремого краю. **Ключові слова:** Православна Церква, Бахмут, Донбас, церковні цінності, антирелігійна кампанія.*

Становлення радянської влади на Україні ознаменувалося репресивними заходами щодо Православної Церкви. Особливо гостро цей процес проходив на південно-східних теренах, де серед працівників індустріальної сфери більшовицька антирелігійна пропаганда мала вирішальний вплив. Засилля каральних заходів призвело до майже цілковитого припинення парафіяльного життя в регіоні в другій половині 1920-х рр. Утім, незважаючи на знищення організованої церковної структури, навіть місцеві чекісти визнавали існування широкої підтримки катакомбних священнослужителів серед населення Донбасу¹. Найбільшого удару зазнали храми, монастирі та їхні ризниці, переважна більшість яких мала унікальне історичне значення.

Отже, предметом даної наукової розвідки виступають історичні свідчення та обставини експропріації церковних цінностей та лікві-

¹ Куромія Г. Свобода і терор у Донбасі: Українсько-російське прикордоння, 1880-1990-ті рр. / Гіроаки Куромія [пер. з англ. Г. Кьоран; В. Агеев; передм. Г. Немирі]. – К.: Видавництво Соломії Павличко «Основи», 2002. – С. 340.

дації храмів на теренах Бахмутського краю в період більшовицького терору 1920-х років. Особливої актуальності ця тема набуває в контексті потреби усвідомлення історичних обставин та наслідків релігійно-світоглядної кризи значної частини населення регіону, що була викликана антропологічними експериментами більшовицьких ідеологів із формування нового типу людини комуністичного світогляду.

Мета роботи полягає в з'ясуванні історичних обставин експропріації церковних цінностей та ліквідації православних храмів на теренах Бахмутського краю в період більшовицького терору на основі нових історичних джерел та наукової літератури.

Початок репресивних дій щодо Православної Церкви в СРСР був пов'язаний з голодом 1921 р. та державною політикою вилучення церковних цінностей зокрема. У 1922-1923 рр. Бахмутський окрвиконком прийняв рішення щодо вилучення церковних цінностей з храмів округи².

Особливу увагу місцевих більшовиків привертав старовинний Свято-Троїцький собор, який був закритий «при народі» восени 1931 р. Робітники всіх підприємств і установ міста були вишиковані навколо огорожі собору. Після невеликої промови з вітваря були зняті ікони, скинуті дзвони, а на іконостас натягнуто полотно для показу фільмів. В Акті вилучення цінностей Троїцького собору Бахмута зазначено, що в першому ярусі іконостасу – 23 ікони, у другому ярусі – 4 ікони, в третьому ярусі – 43 ікони. Плащаниці – 2, корогів – 20, дерев'яні хрести виносні – 10, панікадил – 3, лампад – 14, свічників великих – 2, невеликих – 2: напрестольних і руконосних – 2, аналоїв – 3, Євангелій – 6, хрестів напрестольних – 5, церковного посуду – 8 одиниць, 33 причасних ложки, дискос, блюд – 6, умивальників – 2, дароносиць – 2, кадил – 4³. Багато напрестольних покровів оксамитових, шовкових, розшитих золотом, ризи і деталі одягу священиків та дияконів – 76, купіль, килимів великих – 3, малих – 8. Були описані церковні книги в кількості 126 шт.⁴. Дзвонів – 6, найбільший серед яких – 99 пудів. Загальна вага всіх – 198 пудів. Загальна ж вартість коштовностей, вилучених з Троїцького собору, складала 1841

² Татаринов С. Й., Тутова Н. О. Православ'я Бахмутського краю – погляд крізь століття. Історичний нарис. – Артемівськ, 2009. – С. 85-86.

³ ДАДО. Ф. 395. Оп. 1. Арк. 1-7.

⁴ Там само.

рубль⁵. Як кінотеатр собор існував недовго. З 1932 р. в ньому розмістився міський архів, який був знищений під час німецької окупації в серпні 1943 року⁶. У післявоєнні роки в приміщенні собору був склад, залишки ж собору були зруйновані в 70-і рр. під час будівництва універсагу «Ювілейний»⁷.

У Микільській церкві с. Луганське 24 травня в 1922 р. комісія на чолі з Орловим, членами Коломійцем, Матвеевим, віруючими Шевченко, Альохіної, священником А. Старошевичем писали, що вилучені дароносиця, дискос, звіздиця, риза загальною вагою 9,5 фунтів срібла. За залишене церковне майно для обрядів вірянам було наказано зробити еквівалентний внесок срібла і золота в губфінвідділ⁸. У Покровській церкві с. Луганське священник Пшеничний отримав для служіння чашу, дискос, звіздицю, ковшець, дароносицю загальною вагою 3,6 фунти⁹. За залишене начиння мирянам потрібно було внести еквівалентний за розміром викуп.

23 травня 1923 р. в церкві села Троїцьке за актом повітової комісії у складі «товариша Орлова, від волості Конкіна і Миколаєва» були вилучені дароносиця, риза Євангелія, чаша, дискос, лжиця, ковшик зі срібла вагою 8 фунтів. Для служіння були залишені срібні чаша, дискос, звіздиця, лжиця та дароносиця загальною вагою 4 фунти. Священника і вірян зобов'язали замінити недолік сріблом у вигляді монет вагою 2 фунти, натомість віруючі зібрали «медалі із старовинних рублів» (дукачів) вагою 1,69 фунти¹⁰.

За актом конфіскації церковного майна Часовоярського молитовного будинку 30 травня 1922 р. були вилучені лампада, хрест, кадило, риза Євангелія – усе разом вагою 3,56 фунти срібла¹¹. 15 травня 1922 р. комісією у Олександрівському молитовному будинку ст. Часів Яр Сантуриновської волості були вилучені хрести срібні, 3 Євангелія, дароносиця, антиминос, 3 підсвічники, срібні кадила¹².

⁵ Там само.

⁶ Татаринів С. Й., Тутова Н. О. Православна Церква на Донеччині (XVIII-XX століття). – Донецьк, 2014. – С. 45, 127.

⁷ Там само.

⁸ ДАДО. Ф. Р-1527. Оп. 2. Арк. 67.

⁹ Там само.

¹⁰ ДАДО. Ф. Р-1527. Оп. 2. Арк. 44.

¹¹ ДАДО. Ф. Р-1807. Оп. 1. С. 5. Арк. 81, 86.

¹² Там само.

В описі 19 липня 1922 р. з церков Дружківки і Костянтинівки було вилучено речей загальною вагою 5 пудів 20 фунтів, вартістю – 413 рублів. Віряни зібрали срібні монети замість церковного начиння, яке було залишене для богослужіння¹³.

10 листопада 1923 р. Бахмутський окружний ліквідком на чолі із Зозулею і Орловим докладав губкому РКП(б), що «*по Бахмутському округу зареєстровані 206 культових закладів у 15 районах*». Церкви закрили «*за ініціативою профспілок*». Є невелике відставання в Лисичанському районі, але «*можна сподіватися, що до майбутнього року всі церкви будуть закриті*». За 1922 р. закриті 21 церква, за 1923 р. церков – 20, молитовних будинків – 21 і монастир¹⁴.

У закритті церков більшу активність проявляли робітники, аніж селяни. Приводами для закриття церков були «*звернення трудящих*», немотивовані відмови органів влади в реєстрації статутів релігійних громад, відмови оренди церковних приміщень, які були націоналізовані радянською владою. «*Відчуття відрази до церкви у селян... ще не народилося*»¹⁵.

У 1923 р. були закриті церкви соляних копалень «*Нова Величка*», «*Новий Карфаген*» (Трипілля), Брянцевський молитовний будинок, молитовний Будинок Іванова у Ступках¹⁶.

18 червня 1923 р. у Бахмуті була закрита Всесвятська церква. У 1929 р. за рішенням партійних і виконавчих органів була закрита і Благовіщенська церква міста, яку незабаром було знищено задля будівництва пам'ятника вождеві світового пролетаріату¹⁷. Насправді ж розправа над Благовіщенською церквою стала можливою внаслідок серйозних чуток щодо дивовижного оновлення позолоченого іконостасу¹⁸.

Отже, у результаті цілеспрямованих антирелігійних заходів місцевих органів влади в кінці 1920-х рр. легальне парафіяльне життя на теренах Бахмутського краю було майже цілковито припинене. Проте,

¹³ ДАДО. Ф.Р-1838. Оп. 1. С. 2. Арк. 53.

¹⁴ Татаринов С. Й., Тутова Н. О. Православ'я Бахмутського краю... – С. 90-91.

¹⁵ Там само.

¹⁶ Там само.

¹⁷ Копыл А. Г. Из истории храмов Бахмута / А. Г. Копыл, Артемовский государственный краеведческий музей. – Артемовск, 1993. – С. 47.

¹⁸ Там само.

незважаючи на засилля репресивних заходів, ще досить тривалий час богоборча влада не була спроможна зламати тверду підтримку Христової віри в народі. У березні 1937 р. голова Донецького управління НКВС Іванов наголошував, що «дуже багато бродячих ченців, понів без парафій та іншої "шпани" мешкає в регіоні»¹⁹. «Для нас це сором, що вони [духівництво] особливо сильні якраз у містах та індустріальних регіонах», – зазначав чекіст²⁰. З огляду на це місцеві активісти всіяко прагнули знищити саму згадку про історичну тяглість Православ'я, відображену в численних історичних пам'ятках краю. Страшною жертвою доби побудови комунізму в регіоні стали безцінні старовинні храми, монастирі та їхні ризниці, частина з яких були назавжди втрачені для майбутніх поколінь.

Список джерел і літератури:

1. Державний архів Донецької області (далі –ДАДО). – Ф. 395. – Оп.1. – Арк. 1-7.
2. ДАДО. – Ф.Р-1527. – Оп. 2. – Арк. 67.
3. ДАДО. – Ф.Р-1527. – Оп. 2. – Арк. 44.
4. ДАДО. – Ф.Р-1807. – Оп. 1. – С. 5. – Арк. 81, 86.
5. ДАДО. – Ф.Р-1838. – Оп. 1. – С. 2. – Арк. 53.
6. Копыл А. Г. Из истории храмов Бахмута / А. Г. Копыл, Артемовский государственный краеведческий музей. – Артемовск, 1993. – 49 с.
7. Куромія Г. Свобода і терор у Донбасі: Українсько-російське прикордоння, 1880-1990-ті роки / Гіроаки Куромія [пер. з англ. Г. Кьоран; В. Агеев; передм. Г. Немирі]. – К.: Видавництво Соломії Павличко «Основи», 2002. – 510 с.
8. Татаринов С. Й., Тутова Н. О. Православ'я Бахмутського краю – погляд крізь століття. Історичний нарис. – Артемівськ, 2009. – 124 с.
9. Татаринов С. Й., Тутова Н. О. Православна Церква на Донеччині (XVIII-XX ст.). – Донецьк, 2014. – 165 с.

¹⁹ Куромія Г. Свобода і терор у Донбасі: Українсько-російське прикордоння, 1880-1990-ті роки / Гіроаки Куромія [пер. з англ. Г. Кьоран; В. Агеев; передм. Г. Немирі]. – К. : Видавництво Соломії Павличко «Основи», 2002. – С. 340.

²⁰ Там само.

